

ORWELLIN VÄRSSYNTIN JA MUITA KOJEITA

Esseitä

Joni Kärki

Joni Kärki

ORWELLIN VÄRSSYTTIN JA MUITA KOJEITA

Esseitä

© Joni Kärki 2026
<http://elamajateot.net>
Kustantaja: BoD · Books on Demand,
Mannerheimintie 12 B, 00100 Helsinki, bod@bod.fi
Kirjapaino: Libri Plureos GmbH, Friedensallee 273,
22763 Hampuri, Saksa
ISBN: 978-952-80-5430-6

KIRJA

1.

Oli kuuma kesä 2007 ja olin Turun kauppakorkeakoululla korkeakouluharjoittelijana eli humanistina kesätöissä. Tulevaisuudentutkija Markku Wilenius jonkinlaisessa kesäiltapäivän joviaaliudenpuuskassa kyseli, mitä nuori mies opiskelee. Vastasin opiskelevani kirjallisuutta. Futurologi-professori Wilenius totesi, että vaikka monet povaavat kirjan kuolemaa, tulee painettu kirja tuskin katoamaan, koska kirja on niin kätevä *käyttöliittymä*.

Tämä välineellistävä näkökulma – kirjan kutsuminen ”käyttöliittymäksi” – ei minua hätkähdyttänyt. Luulin tosin opiskelevani kirjan sisältöä, en sen kansia.

Kirjallisuus on kirjoja, kirjat ovat fyysisiä esineitä¹. Varsinainen kirjan käyttöliittymä on peräisin 100-luvulta. Siis sellainen, jossa on kirjaksi sidottuja sivuja, joilla on molemmilla puolin kirjoitusta. Uusi formaatti oli kätevämpi kuin aikaisempi kirjoituskäärö.

¹Olisi ehkä mielekästä opettaa osana kirjallisuudenopintoja myös jotain kirjapainotaidon historiasta. En ole kuullut, että ainakaan Suomen yliopistot sellaista kurssia tarjoaisivat opiskelijoilleen. Mediatutkimuksessa tällaista ”arkeologiaa” on tehty mm. elokuvan varhaisvaiheiden osalta.

Kirjallisuuden historia ei kuitenkaan ala kirjan keksimisestä. Paitsi käyttöliittymältään, monet maailmankirjallisuuden klassikot, jotka ymmärrämme nykyään ”kirjoina”, olivat käyttötarkoitukseltaan alun perin jotain ihan muuta. Suullista perinnettä oli olemassa jo kauan ennen kirjoitustaitoa, eikä joku *Odysseia*, *Kalevala* tai *Gilgameš* ole ihan noin vain kirjallisuudenhistoriasta ohitettavissa. Filosofia syntyi muistiin kirjoitetuista dialogeista. Monet antiikin klassikoista olivat alun perin kirjoitettuja. Useat keskeiset Shakespearen teokset ovat näytelmiä. Monet uuden ajan klassikkoromaaneista ilmestyivät jatkokertomuksina lehdissä. Vanha kunnon nurkkanovelli on formaatti, jota toivoisin takaisin sanomalehtiin.

Ennen sidotun koodeksin yleistymistä käytettiin käsikirjoitusrullia. Antiikin Kreikassa kirjoitettiin egyptiläisiltä omaksutulle papyrukselle, myöhemmin siirryttiin pergamenttiin. Alkuperäisissä käsikirjoituksissa ei ollut välimerkkejä, eikä edes sanavälejä (hepreaa kirjoitettaessa ei merkitty edes vokaaleja). Antiikin filosofit Platon ja Aristoteles eivät juurikaan arvostaneet kirjoitusta, se oli vain puhutun kielen jäljentämistä. Kun katsoo noita vanhoja vaikealukuisia käsikirjoituksia, tulee miettineeksi, että ehkä syy oli juurikin hankalassa ”käyttöliittymässä”

Yleinen tapa oli vielä keskiajalla käyttää vahataulua, eli *tablettia*, joka olikin nykyistä samannimistä elektronista laitetta ulkoisesti muistuttava muistiinpanoväline. Valitettavasti vahan heikon säilyvyyden vuoksi näitä tekstejä ei ole enää olemassa meidän luettavanamme.

Ennen äänikirjoja kirjojen lukeminen oli yhteisöllistä toimintaa ja niitä luettiin ääneen². Yksin lukeminen on sekin modernin kulttuurin tapa.

Vuonna 2007 äänikirjoja sai c-kasetteina tai cd-levyinä; ne olivat marginaalinen ilmiö, ja tarkoitettu näkörajoitteisille³ tai pitkien automatkojen seuraksi. Nytemmin 2020-luvulla suoratoistopalveluiden kautta kuunneltavat äänikirjat ovat korvaamassa painetun kirjan. Professorin väitteistä huolimatta kännykästä vastaanotettu audiovirta vaikuttaisi olevan kätevämpi käyttöliittymä.

Painetun kirjan keksiminen on laitettu Gutenbergin nimiin ja 1400-luvulla niiden yleistymisen aiheutti samanlaista kulttuuripaniikkia kuin sähkö- ja äänikirjat myöhemmin: kirjan arvostus laskee, kun sen tekemiseen käytetään vähemmän vaivaa ja niin edelleen.

Kirjan ”helpon käyttöliittymän” ajatukseen sisältyy ristiriita: kun uudet teknologiat tarjoavat vielä helpompia käyttöliittymiä, kuten viimeisimpänä äänikirjan, ovat ne ”liian helppoja”. Kirjallisuus menee taas pilalle.

Kun huolestutaan siitä, että kirjoja ei enää lueta, ollaan huolestuneita nimenomaan painetun kirjan suosion hupenemisesta. Äänikirjan kuunteleminen ei ole sama asia. Jos saman sisällön saa puolihuolimattomasti lenkkeillessä tai tiskatessa, se ei kehitä samalla tavalla lukutaitoa. Vaikka

²Filologi Irene Vallejo (Papyrus – Kirjan katkeamaton tarina 2019, *El infinito en un junco: La invención de los libros del mundo antiguo*, suom. Taina Helkamo, 2021) esittää vertauksen, että kenties kirjoitettua tekstiä ajateltiin kuin nuottikirjoitusta: olisi outoa, jos joku nauttisi musiikkia lueskelemalla nuotteja itseksensä sen sijaan, että kuuntelisi esitettyä musiikkia.

³Vrt. Celia-kirjasto.

sisältö olisi sama, painetun kirjan omistaminen kertoo sellaisesta sivistyneisyydestä, jota pelkkä Bookbeatin kuukausitilaus ei kerro. Kulttuurikodissa on Lundian kirjahylly, jossa on ainakin muutama Finlandia-voittaja. Kirjahyllyksi kutsuvat sitä huonekalua hekin, jotka säilyttävät siinä Mallorcan matkamuistoja ja tyhjää konjakkipulloa, jonka sisältö oli sitä vähän parempaa merkkiä.

Ahkera kirjojen lukeminen katsotaan suoritusyhteiskunnassa saavutukseksi siinä missä painon pudottaminen tai maratonin juokseminen. Jos diletantit ja tavikset saavat nuo saavutukset helpommalla, ei niitä lasketa.

Kukaan ei kuitenkaan väitä, että tekstit tulisi lukea käsinkirjoitetulta papyrukselta. Vasta sitten kun olisi lukenut käsinkirjoitettuja harakanvarpaita 1500 vuotta vanhoilta papyrus-arkeilta, jotka ovat risaisia kuin vaarin vanhat alkkarit, voisi kehuskella lukeneensa Platonia.

Jo pelkästään pehmeäkantiset, mukana kannettavat taskukirjat, eli pokkarit olivat aikoinaan niin ”käteviä”, että niidenkin pelättiin tuhoavan kirjallisuuden. Kirjallisuus on kirjallisuutta vain kovissa kansissa.

Nykymuotoinen painettu kirja on synonyymi kirjallisuudelle. Sillä on oma historiansa, ja se tulevaisuudessa korvautuu jollain kätevämmällä. Kirja ei kuole pois vielä vähään aikaan, koska ”se on niin kätevä käyttöliittymä”. Sitten kun keksitään jotain parempaa, se joutaa kuollakin pois.

Paperikirjan käyttöliittymä kopioitunut osaksi sähkö- ja äänikirjoja. Mielenkiintoisena alaviitteenä voi pitää sitä lähes unohtunutta keskustelua sähköisen kirjan

mahdollisuuksista, jota käytiin 1980-luvulta alkaen esimerkiksi Michael Joycen kirjan *afternoon, a story* ympärillä. Silloin ajateltiin, että voisi olla olemassa esimerkiksi kirjoja, joissa tarina haarautuisi tai mitä hyvänsä, mitä sähköisen kirjan käyttöliittymä mahdollistaisi. Toisin kävi, ja sähkökirjat ovat painetun kirjan rinnakkaisversioita, pdf- tai epub-tallenteita, jotka nekin jäljittelevät ”oikean” kirjan muotoa. Jos ne olisivat jotain muuta, niitä ei voisi kutsua kirjoiksi, edes sähkökirjoiksi. Äänikirja on painetun kirjan äänen luettu versio, ei esimerkiksi kuunnelma. Ääni- ja sähkökirjat ovat ”oikean” kirjan heijastumia.

Sellainenkin kammutus on olemassa kuin *näköislehti*: aivan oikealta lehdeltä näyttävä tiedosto, jota voi sitten zoomailla ja vierittää 320 pikseliä leveältä kännykän näytöltä.

Eri formaattien lisäksi on olemassa adaptaatioita. Andrzej Sapkowskiin *Witcher*-sarja (suomeksi *Noituri*) tehtiin ensin tietokonepeliksi ja sitten tv-sarjaksi. Pelasin jonkin matkaa pelisarjan kolmatta osaa *Wild Hunt*. Pelimaailma oli äärimmäisen immersiivinen ja pelin tarinalliset elementit olivat kenties paremmin kirjoitettuja kuin missään aikaisemmassa pelaamassani pelissä. Pelaaminen itsessään vain oli tylsää.

Onko painetuilla, fyysisillä kirjoilla mitään sellaista ominaisuutta, joka tekisi niistä parempia muihin adaptaatioihin verrattuna? Jos, niin mitä? Eikö myös tietokonepeleissä ole mahdollista kertoa tarinoita, esitellä henkilöhahmoja ja luoda maailmoja, kenties jopa kehitellä ideoita samalla tavalla kuin painetussa kirjassa? Miksi sama

Mitä on lukeminen ja merkitsevät kirja, kirjailija ja kirjallisuus tekoälyn ja äänikirjojen aikakaudella? Viekö nuorison lukutaidottomuus meidät diktatuurin dystopiaan? Nämä kohua herättävät aiheet ruoditaan läpi 8:ssa ajankohtaisessa esseessä.

Tekstit on julkaistu aikaisemmin Elämä ja teot -blogissa vuosina 2022–2025.

Joni Kärki on aikaisemmin julkaissut kaunokirjallisuutta ja kääntänyt George Orwellia.

BoD

9

789528

054306